

O čase

Pokud bychom chtěli tok času v pojetí relativistické filozofie přiblížit nástroji matematicko-fyzikálními, a to zvláště podle speciálního (existence pouze jediného já a jím vytvářené reality) a obecného principu relativity (existence různých já a jimi vytvářených realit s možností jejich prolínání v rozmezí od nuly po nekonečno), pak je třeba nejprve uvážit vztah toku času v různých vztažných soustavách podle „klasických“ představ. Až do objevu teorie relativity bylo považováno za samozřejmé, že tok času v různých soustavách probíhá identickým způsobem. V grafickém znázornění ztvárněném prostřednictvím grafu s kartézskými pravoúhlými souřadnicemi, na jehož osách je zaznamenán tok času ve dvojici různých soustav, takové představě odpovídá přímka, jejíž první derivace v kterémkoli bodě je rovna jedné (přírůstku času v jedné soustavě odpovídá shodný časový přírůstek v soustavě druhé), a proto druhá derivace je vždy rovna nule. S teorií relativity bylo shledáno, že různé pohybové či gravitační podmínky vedou k tomu, že první derivace zmíněné přímky není rovna jedné, nýbrž odpovídá jiné konstantní hodnotě (zůstane-li u inerciálních soustav), nicméně druhá derivace stále zůstává rovna nule.

Za daných podmínek odpovídá speciální princip relativity situaci, kdy tok času je spojen pouze s jednou vztažnou soustavou (čas jako mentální struktura pro jedině existující já), a proto první i druhá derivace vztahu toku času v různých vztažných soustavách nabývá nulových hodnot. Oproti tomu obecný princip relativity existenci jiných já připouští, avšak jejich vzájemný vztah (díky speciálním principem odhalené podstatě toku času) relati-

zuje do té míry, že jakékoli derivace křivky popisující závislost toku času ve dvou vztažných soustavách mohou nabývat libovolných hodnot. To má zásadní dopad pro důvodnost tvrzení, že ten samý jev může nastat z pohledu různých vztažných soustav po zcela rozdílném toku času, a tedy v subjektivně odlišných časových okamžicích. Objektivně však nelze hovořit o neidentických okamžicích, a to nejen z důvodu nicotnosti významu času mimo vztažné soustavy, ale též vzhledem k relativizaci významu současnosti z pohledu různých vztažných soustav.

Popis takového vztahu prostřednictvím diferenciální rovnice zahrnuje nejen velikost změny způsobu toku času v jednotlivých soustavách, ale i velikost změny této velikosti změny způsobu toku času atd. Řečí matematiky by tento popis zahrnoval kromě proměnné též její vlastní derivace, a to nejen derivace v podobě konstant, ale i proměnných. Budeme-li tyto zdánlivě komplikované závěry aplikovat na život, pak toku času pociťovanému takovým já, které se nachází ve stavu přerodu v absolutno, může odpovídat natolik odlišný způsob toku času jiných já, že k přerodu všech já v absolutno dochází v okamžik, který nelze považovat za neidentický subjektivně ani objektivně.

Možná srozumitelnější důkaz relativity (subjektivity) toku času může poskytnout příklad toku času během snění. Sny během spánku totiž prožíváme tak, jako by trvaly celou věčnost, ač tomu tak prokazatelně není. Probudí-li nás někdo v okamžiku snění, dokážeme vyprávět děj snu do takových podrobností, že se zdá až neuvěřitelné, že snění bylo dílem jen nepatrného zlomku toho časového úseku, který bychom vzhledem ke složitosti děje snu předpokládali. Ze záznamu časové změny elektrického potenciálu způsobené mozkovou aktivitou lze moment snění identifikovat pomocí elektroencefalografu, a to v důsledku

poznání, že oscilace elektrického potenciálu se ve spánku zpomalují, avšak jen do fáze snění. Tehdy dojde k tomu, že elektrické oscilace se zrychlí do té míry, že pořízený záznam se svým popisem blíží k záznamu mozkové aktivity v bdělém stavu. V tomto smyslu existuje paralela mezi sněním a bděním.

Řadu důkazů subjektivity pojmu současnosti jevů a toku času vůbec poskytuje teorie relativity, podle níž je tok času prokazatelně spojen s pohybovými a gravitačními podmínkami. Nejen s nárůstem rychlosti, ale též při velkém zrychlení nebo v silném gravitačním poli (ekvivalence gravitace a zrychlení) se čas prodlužuje – to znamená, že plyne pomaleji (dilatace času). Možnost změny toku času v důsledku kombinace vlivu rychlosti pohybu a zrychlení si lze představit při pohybu po blízké oběžné dráze nesmírně hmotného tělesa, kdy se obíhajícímu pozorovateli zpomaluje tok času nejen v důsledku rychlosti pohybu, ale zároveň v důsledku odstředivé síly. Vliv gravitace je sice na povrchu obíhaného tělesa i na blízké oběžné dráze obdobný, rozdílné jsou však odstředivé síly (síla představuje zrychlení), a proto dochází ke zpomalení toku času obíhajícímu pozorovateli z obou uvedených příčin. Přitom pozorovatel, který je v uvedeném smyslu ovlivněn odlišným pohybem, odstředivou silou či gravitací, nic ve vztahu k toku času nepocítuje! Pouze při pohledu do světa takto neovlivněného pozoruje, že tam se tok času zrychlil (naopak z tamního pohledu čas běží zcela normálně, avšak tok času pozorovatele je identifikován jako zpomalený). Důležitost tohoto poznatku tkví zejména v tom, že v extrému lze sledovat natolik rychlý tok času, že doba počátku dění probíhajícího mimo nás se v extrému neliší od doby jeho konce, třebaže obdobné dění v našich podmínkách (např. délka lidského života) trvá desítky let. Takové exaktně doložitel-

né závěry o subjektivitě toku času jsou velkou podporou pro relativistické pojetí času, ba co víc – vzhledem k odhaleným vzájemným vazbám hmotného časoprostoru a pozorujícího subjektu umožňují pochopit relativistické pojetí podstaty celého světa.

Před teorií relativity tvořily čas a prostor pouhé rámce, ve kterých byl děj fyzikálních jevů pozorován. S teorií relativity tyto rámce splynuly s jevy a podmínkami pozorování v jediný celek a samostatná existence těchto rámců byla popřena. Bylo tak prokázáno, že přirozené předpoklady takových rámců jsou jen iluzí, třebaže iluzí houževnatou. V klasické fyzice měly rámce času a prostoru absolutní význam, tj. nebyl uvažován vzájemný vztah těchto dimenzí reality, natož aby musely být uvažovány podmínky pozorování. Prostor byl tehdy ještě v biblickém smyslu chápán jako nekonečně rozlehlá prázdnota, do níž byl stvořen tento hmotný svět a ve které čas plyne od věčnosti stále stejně nezávisle na čemkoli uvnitř tohoto světa.

Díky teorii relativity se tato naivní (přesto mnohdy stále ještě tvrzená) představa zhroutila. Ztratil význam nejen pojem „teď“ a „potom“, ale byl zpochybněn tok času vůbec. Je-li možné, aby z jedné vztažné soustavy byla časová dimenze našeho bytí identifikována jako zcela nicotná (obdobně jako v případě rozdílnosti toku času během snění vůči toku času během bdění), pak není nedůvodnou myšlenka, že ve své podstatě jsou změny v čase ve vztahu k jinému možnému způsobu bytí pouhou fikcí.

Newtonovská klasická fyzika přirozeně předpokládala kauzalitu a spojitost změny stavu věcí a jevů. V rozporu s tímto předpokladem bylo shledáno, že popisovaný vnější svět nectí tento ideál a přeměňuje se nikoli kontinuálně, nýbrž ve skocích. To má nedožrnné následky nejen fyzikální, ale zejména filozofické. Zatímco kontinuita změn stavu

věcí vede k deterministické představě světa nepřetržitě se rozvíjejícího, diskontinuita předpokládá náhlé změny stavu věcí. Možnost náhlé změny namísto kontinuity toku času uvolňuje prostor pro úvahy ignorující extrapolaci jako a priori správnou úvahu o limitních stavech a rozvinout nové paradigma podstaty světa. Pulz, tedy vychýlení a pozdější návrat do relativně původního stavu, jemuž odpovídá podstata vlnění, je věrohodnějším principem dění.

Naše zkušenost zná mnoho situací, ve kterých se nelze na běžné zákonitosti spolehnout. V této souvislosti je třeba konstatovat, že nutkavé pocity aktuálního prožívání v minulosti již jednou prožívaného (*déjà vu*) jsou stejně jako reverie (snění v bdělém stavu) neprávem opomíjenými projevy diskontinuity toku času. Má-li člověk na tomto světě svůj úkol v hledání naplnění podstaty a smyslu svého bytí, pak vývoj není předurčován linií času, nýbrž naplněním cíle. Potom retrospektiva, která často provází naše představy, může být vlastní i našemu životu. V souladu se závěry hegelovské dialektiky lze takto zpochybnit kontinuitu a směr toku času na úkor privilegování určitých momentů změny, což vede k odklonu od deterministického pojetí k novému paradigmatu světa, jehož základem je pulz (vlnění). V tomto smyslu je třeba odmítnout evoluční teorii, jež je rozvíjením extrapolace jako a priori správné úvahy o limitních stavech stržena natolik, že není schopna kriticky posuzovat relevanci svého východiska.

Relativistická filozofie zpochybňuje existenci času a prostoru jako samostatných věcí o sobě, když za původce těchto zdánlivě objektivních atributů skutečnosti označuje vědomí. Jedná se tedy o apriorní formy, které jsou obsahem vědomí před veškerou smyslovou zkušeností. Reálný čas vně lidského vědomí neexistuje, neboť čas bez závislosti na vědomí je iluzorní. Přitom lze myslet čas bez reálné-

ho objektu, není však možné myslet objekt a přitom nebýt nucen ho nějakým způsobem mentálně vepsat do dimenze času.

Relativistická filozofie rozumí vývojem proces, kdy se vše uvnitř systému vyvíjí, ale ve vztahu k systému jako takovému se nic nemění (obdobně při snění během spánku dochází k neustálému vývoji v dění snu, avšak ve vztahu k životu se do probuzení neděje nic). Počáteční a koncový stav v jejím smyslu koresponduje, třebaže na jiné úrovni.

Když sen mizí nenávratně ve stavu bdění, nejedná se o kontinuitu přechodu, při níž by v nové kvalitě mohly být shledávány obdobné znaky s kvalitou původní. Na obdobném principu tvoří jednotu lidská skutečnost s absolutnem. Nekonečno je v tomto smyslu negací konečného, tj. nikoli strnulý protiklad, nýbrž pokračování ve smyslu obdobném vztahu snu a života. V konečnosti je obsažena nekonečnost tak, jako je ve snu obsažen život! Proto nelze absolutno hledat kdesi mimo skutečnost, neboť s ní tvoří jednotu, třebaže jedno z druhého nelze současně identifikovat – buď život, nebo sen; buď absolutno, nebo skutečnost.

Z tohoto důvodu nelze přijmout teologické závěry o vlastnostech boha, ba ani závěry o nepoznatelnosti takových vlastností, neboť i tyto závěry existenci konkrétních vlastností boha (absolutna) mylně předpokládají. Konstatování, že hledání podoby absolutna je mimo naše možnosti, tak není relevantní. Jelikož pokládání otázky podoby absolutna je dáno pouze naší utkvělou představou nutnosti určité podoby čehokoli, netkví problém v odpovědi, nýbrž v otázce. Hledání podoby absolutna nelze označovat za nemožné, nýbrž za neopodstatněné.

Otázka toku času mimo naše bytí je z již zmiňovaných důvodů otázkou zavádějící. Přesto snad každého napadla

během života děsivá představa plynutí času po naší smrti (bez možnosti našeho zásahu do dalšího dění v tomto vesmíru). Takové představy jsou nám zcela vlastní již z podstaty našeho uzpůsobení k poznávání a prožívání zdánlivě objektivního vnějšího světa. To nalézá svůj odraz i ve vzniku nesčetných náboženských představ, podle nichž očekáváme znovu reálné bytí s ostatními v posmrtném životě, který nemůže být jiný než věčný, tj. odehrávající se v nekonečném čase a prostoru. Jen stěží si dokážeme připustit, že takové představy o hmotně-časoprostorových vlastnostech absolutna snesou přirovnání ke snaze pochoopení obsahu dopisu člověkem, jenž sice písmu nerozumí, přesto si však troufá popsat obsah dopisu na základě výsledků vědeckého rozboru vlastností papíru a inkoustu.

Přesto jsou nám takové tendence zcela vlastní. Úplně nám uniká, že hmota, čas a prostor (stejně jako papír a inkoust) jsou jen nutné prostředky k sebeuvědomění (prostředky pro psaní textu dopisu) a k poznání blízkosti absolutna; vlastní absolutno (obsah dopisu) přitom těmito prostředky utvářeno není. Vždyť ani prázdnotu si nedokážeme představit jinak než nic v prázdném vesmíru a v nekonečném toku času. Jen stěží lze přijmout myšlenku, že čas a prostor je skutečný asi tak, jako obraz naší tváře v zrcadle. Vždy, když do zrcadla pohlédneme, spatříme v něm svoji tvář. To je pro nás zdánlivě nezvratitelný důkaz objektivní existence tohoto obrazu. Zatímco však v případě obrazu v zrcadle jsme ochotni připustit, že s naším zánikem zaniká též obraz v zrcadle, v případě času a prostoru nám to již činí obtíže. Jako bychom nebyli schopni pochopit, že pokud se do zrcadla nedíváme, naši tvář v něm nelze nalézt. Stejně jako obraz v zrcadle není na nás nezávislým, tak je tomu i s časoprostorem.

Pokud je časová dimenze pouze odvozená ze systému kódování a dekódování, pak je lehce zpochybnitelná důvodnost považovat vjem za příčinu a psychický obraz za následek. Obdobně až s probuzením jsme schopni pochopit, že předměty, které provázely obsah našeho snění během spánku, byly důsledkem činnosti mozku, nikoli její příčinou. Bez definování místa pozorování tak není možná odpověď na otázku, zda sen budí vzruch, nebo naopak vzruch budí sen. Do okamžiku probuzení jsme důvodně přesvědčeni o prvotnosti vysněných předmětů před jejich mozkiem odráženým obrazem. Jak si můžeme být jisti, že v životě tomu není právě tak; že naše kauzalita není z pohledu jiné vztažné soustavy pouhou iluzí?

Pak by se problém náramně zjednodušil – nebylo by příčiny ani následku, respektive fáze odrazu by byla zaměnitelná s fází obrazu, a proto by mělo stejný význam tvrzení, že odraz je zdrojem obrazu, jako konstatování, že obraz je zdrojem odrazu. Takto se dostáváme do uzavřeného systému, kde není třeba hledat pravou tvář vnějšího světa, neboť ten je pouhou fikcí v důsledku toho, že vše (včetně zdroje vzruchu) je pouhým produktem naší mysli.

Psychický obraz světa je v tomto smyslu sám zdrojem vzruchu, jenž se v zakódované podobě šíří nervovou soustavou a v důsledku dekódování v analyzátoru přináší obraz světa, který je novým zdrojem vzruchu. Toto vzájemné navazování lze připodobnit ke hře, při které děti stojí v řadě za sebou a jedno druhému bez přestání skáče přes záda. Moderní metody psychologie v tomto kontextu zpochybňují nejen bezděčně přijímaný postulát o shodě psychického obrazu s tím, co by tento obraz mohl kopírovat, ale v konečném důsledku i možnost objektivní existence toho, co je receptory kódováno, nervovými vlákny přenášeno a analyzátozem dekódováno.

Relativistická filozofie v tomto smyslu obhajuje tezi, že poznáváním a prožíváním neodhalujeme takový vnější svět, který by měl nějakou svou reálnou minulost. Tvrzení dokládající historii (teologii nevyjímaje) jsou jen konstatováním, že existují knihy, ve kterých se dají tato tvrzení nalézt; nejsou však důkazem jakékoli minulosti.